

“Under den kärva ytan” Om män, arbetsliv och känslor

Agneta Lilja

INLEDNING

”Man får inte glömma”, skriver etnologen Gösta Berg i en nekrolog över zoologen Ivar Arwidsson 1937 ”att den metodiskt skolade vetenskapsmannen ofta hyser en inlärd rädsla för att låta sina känslor komma till uttryck” (Berg 1937:227).

Jag har i flera studier, av bland annat dödsrunor från 1900- och 2000-talen, visat att vetenskapsmannen främst karakteriseras som objektivt saklig, klokt omdömesgill och kritiskt sinnad (Lilja 1999, 2008b, 2009b). Det borgar för god forskning och fungerar som avgränsning mellan den riktige forskaren (mannen) och kvinnan och gentemot amatören, vilka ofta låter just känslor och subjektivitet styra sig, något som, får man förmoda, leder till mindre tillförlitliga resultat. Bara den som håller huvudet kallt och arbetar ”lidelsefritt och objektivt” (Strömbäck 1957:94) kan producera god forskning (Lilja 2000:194). Låter då (vetenskaps)mannen alltså inte sina känslor komma till uttryck? Hyser han en rädsla för att de skall uppfattas som subjektiva tecken och därför irrelevanta? Kan han upprätta bilden av objektivitet och analytisk distans om han blandar in känslor i arbetet? I det följande vill jag undersöka det utifrån ett studium av vetenskapliga forskare och av män i näringslivet. Min studie baseras främst, men inte uteslutande, på beskrivningar av män i dödsrunor.

Teoretisk inspiration har jag hämtat från sociologen Pierre Bourdieu och hans forskningsprogram om autonoma fält och de olika kapitalformer, ekonomiska och symboliska, som förvaltas där (Bourdieu 1992). Jag har även stött mig på historikern Yvonne Hirdman och hennes genussystemteori om hur könen hålls åtskilda och rangordnade i världen (Hirdman 1988) samt på sociologen Erving Goffmans dramaturgiska perspektiv om hur vi som sociala varelser utifrån olika situationer presenterar oss själva som om vi spelade roller på en teaterscen (Goffman 1995).

MED KRITIKEN SOM PRINCIP – DEN VETENSKAPLIGE FORSKAREN

Professorn i nordiska språk Herman Geijer (1871–1943) lämnade sin tjänst som arkivchef vid Landsmålsarkivet i

Uppsala (ULMA) i november 1938. Inför de församlade kollegerna höll han vid avtackningen i arkivlokalerna i universitetsbiblioteket Carolina Rediviva ett tal, som han senare skrev ned ur minnet. Där beskrev han sig som den ofrivillige byråkraten. Han hävdade nämligen i sitt tal att en forskare, som han ju i själ och hjärta var, aldrig borde tvingas till regelstyrt kontorsarbete ”vid ett hörn av ett bord” utan alltid skulle få vandra runt i världen ”utan klocka ock almanack, utan yttre plikter, drivande fria studier ute bland folket” (Geijer 1939:14).

Att vara arkivchef var, menade han, just att vara byråkrat, något för honom liktydigt med ”allsköns onatur, oförenlig med tankens ock livets frihet”. Det var hans olust över detta som fick honom att i talet reflektera över hur han egentligen fungerat som chef. Han sade sig ”gång på gång [ha] upplevat, hur samarbetet ... brustit”. Detta, menade han, berodde på att han som byråkrat uppträtt inkonsekvent. Han hade tagit sig

”mycket stora friheter, ringaktande formerna, stundom kanske mer autokrat än byråkrat, mer lik en gammalmodig brukspatron än en modern värkschef, ock mycket litet lik en professor.” (Geijer 1939:16).

Att samarbetet med kollegerna ändå fungerat tackade han *dem* för. Det var inte hans förtjänst, menade han. Han studerade den byst av sig själv han fått vid avtackningen, en byst som han menade såg ”åldrad, skrynklig och dystert ut”, och frågade sig hur hans eftermäle skulle bli. ”Kommer man att minnas de gånger, då jag med obehagliga ord ock obehagliga miner visat mitt missnöje?”, frågade han sig, samtidigt som han erinrade sig att säkert alla runt honom hade blivit ovänligt behandlade av honom, åtminstone någon gång. Han sade:

”Fula ord ha förekommit, ock detta ej som bara tomma ord. Orden kunna ha varit adekvata uttryck för vad jag tänkt ibland om er lite till mans. Ock vad värre är – jag har inte alltid kunnat känna någon riktig ånger vid sådana tillfällen.” (Geijer 1939:21).

Han kunde därför konstatera att hans brist, hans oförmåga att ”sympatisera med eller ens fördraga”

andras karaktärsdrag lett till att han känt impopularitet omkring sig. Han underströk i samband med detta att hans ”största skötesynd ... [hade]... varit ’negativ inställning’” till sådant han inte gillat och han ställde sig frågan om han kanske med åren borde ”ha skickat [sig] efter tiden lite mer” i stället för att hålla fast vid sin ungdoms ”världsfrämmande natur” (a.a.:21 f.).

Geijers tal är intressant eftersom det så mycket handlar om känslor. Det är inte akademiska eller vetenskapliga prestationer som är i fokus utan känslor hos människor – enkannerligen män – inom en viss verksamhet.¹ Geijer gör kopplingen att bristen på frihet som forskaren får när han blir byråkrat resulterar i en negativ inställning och ett tvång som blir hämmande för den sociala interaktionen. Den negativa känslan är resultatet av frihetsberövandet. Han uppehåller sig också i talet mycket vid sina fria år i fältet, då han, ”den okände fotvandrararen”, reste runt och upptecknade dialekter. Han erkänner sin tacksamhet mot det öde som låtit honom leva på detta vis och tillfogar:

”Ofta har jag under senare år med undran ock tacksamhet tänkt på vilken långmodighet, vilken oro ock kärleksfullhet som måste ha besjälat föräldrar ock andra närstående, då de, kanske stundom lika misströstande, som jag var själv, utan brev, utan kändedom om vart det bar, läto mig leva på mitt vis, det enda för mig möjliga,” (Geijer 1939:14).

Denna hans lyckliga ungdomstid hade, menar han, dels medfört att han som arkivchef velat bereda också sina medarbetare stor frihet, dels att han som pensionerad åter ville unna sig ”den frihet, som jag betraktar som en rättighet ock nödvändighet, men som jag länge saknat, friheten att sitta och tänka tyst för mig själv, utan penna ock papper, utan mer än ett minimum av umgänge ock böcker” (Geijer 1939:14).

Av Geijers tal att döma ser han sig som ett slags ensamvarg, en enstöring som mot sin vilja stängts inne på ett kontor tillsammans med människor han tvingas nära samarbeta med. Han understryker att han haft svårt att acceptera ”vad andra finna helt naturligt” och haft en ”benägenhet att bli ledsen, när jag möter vissa tämligen vanliga karaktärsdrag” (a.a.:22). Att han verkligen haft svårigheter med andra i sin omgivning finns det också många belägg för. Exempelvis skriver en Göteborgskollega i ett brev 1928 om sina upprepade konflikter med honom.

”Geijer är inte van vid opposition, och kommer nog aldrig att tåla sådan. Diskussion är för honom alltid en monolog, där han har ordet i långa föredrag. Motparten har bara att höra på. Hela hans neurasteniska kriticism är ett hinder.” (Brev från Hilding Celander till Johan Götling. 1928-05-28)

¹1938 var alla akademiskt utbildade på Landsmålsarkivet män. Ella Odstedt var icke-akademiker men arbetade med samma uppgifter som de högutbildade männen, i övrigt var alla kvinnor på arkivet sekreterare o.likn. (Eriksson 1944:85).

I en dödsruna över Geijer framhåller samme kollega att det inte varit enkelt att umgås med honom. Detta, menar han, berodde på att han hade något av ”suverän despot” över sig och dessutom var oberäknelig (Celander 1944 s. 8). Ytterligare ett exempel ger en annan kollega, när han i samband med Geijers avskedstal påpekar att denne kunde ”vara liksom obotligt gruvsam ock tyst ock tvär” (Festin 1939:12). Den buttre, asociale, föga samarbetsvillige enväldshärskaren som hyllar sin personliga frihet högst tydliggörs både i Geijers tal och i kollegernas omdömen om honom. Han är vresig och despotisk eller rejält tyst och tvär. Det är alltså i allra högsta grad via känslor han förhåller sig till omgivningen.

Geijer är inte ensam om att vara känslostyrd i sitt vetenskapliga arbete. Det finns fler exempel på att känslor är i fokus hos män inom akademien, män som liksom Geijer på olika sätt vill värna sin forskarfrihet och som finner det problematiskt med påtvingat samarbete. Ett exempel rör oförmågan att hantera den konkurrensinriktade hierarkiska akademiska världens regelsystem. Det gäller Delmar Olof Zetterholm (1905–1969), språkdocent och liksom Geijer verksam vid Landsmålsarkivet i Uppsala åren 1933–1955. Zetterholm saknade, enligt Geijers utsago, ”förmågan att gå i flock och farnöte”,² dvs han hade svårt för kollegialt samarbete. Han hade därutöver, menar hans minnestecknare, problem med överordnade, med hierarkier. Dessutom var hans stolthet ömtålig och hans integritet så lättsärad att han gärna isolerade sig från andra människor (Eriksson 1970:97 ff.).

Ett annat exempel är språkvetaren, fil. lic. Torsten Ericsson (1873–1923), som tillsammans med Geijer var den som från begynnelsen 1914 arbetade på Landsmålsarkivet. Han var, hävdar hans levnadstecknare, blyg, anspråkslös och självkritisk med en försynthet som gränsade till självförnekelse och självutplåning. Han saknade också förmåga att hålla sig framme, vilket ledde till att han ofta fick utföra oavlönat arbete. Minnestecknarna kallar honom därför för en ”i ordets djupaste mening ideell personlighet”, och ett oegennyttigt ”kulturens offerväsen”. Men han var även ”till ytterlighet känslig och stolt” och att umgås med honom var en konst eftersom han var så extremt lättsärad. När han blev sårad drog han sig inom sig själv (Gjerdman 1923, anonym 1923, GFG 1923).

Känslorna styrde alltså dessa tre forskare och med hjälp av känslor styrde de också sin omgivning. De var alla ett slags enstöringar fastän på lite olika vis. Geijer, kanske utifrån sin överordnade maktposition som de bägge andras chef, var mestadels utagerande: ilsken, avog och ytterst kritisk. Zetterholm och Ericsson tycks mer ha föredragit att dra sig undan för att som skadeskjutna slicka sina sår bortom andras blickar, men

²Farnöte = resesällskap, följe. ”Flock och farnöte”, uttryck som påträffas i landskapslagarna (Nordisk familjebok).

ändå väl medvetna om sin därigenom ökade synlighet. Genom att strategiskt utnyttja känslor – sina egna och andras – försökte de alla tre manipulera sin omgivning (Goffman 1995:23).

Även om dessa forskares känslostyrda reaktioner av de flesta omvittnas som problematiska för samarbete och konsensus är samtidigt alla kolleger ytterst respektfulla gentemot forskarna som vetenskapsmän. Deras asociala känsloutbrott och deras problem med kollegialt samarbete tycks inte ha utgjort något hinder för deras professionella erkännande eller deras vetenskapliga evidens. Att vara känslostyrd, att bli sur, arg och sårad tycks inte vara negativt konnoterat. Det är alltså uppenbarligen inga problem för männen att visa och använda känslor i det vetenskapliga arbetet.

Min tolkning utifrån dessa exempel är att känslorna skall förstås utifrån maktaspekter. Det handlar om negativa känslor som uttrycks genom vrede, hätska utfall, tjurig undandragenhet, ovilja att delta, isolering. De drar uppmärksamhet till männen och tvingar andra (= kvinnor, underordnade) att förhålla sig, anpassa sig, vidta åtgärder och strategier för att hantera känslorna. Därför skulle man kunna säga att männen utövar makt genom att strategiskt använda känslor (Foucault 1980:227). Det är inte fråga om sådana känslor – vänlighet, medkänsla, hjälpsamhet – som enligt runorna anses utmärka kvinnan inom vetenskapen, hon som där mest framställs som stöd till mannen (Lilja 2000:192 f.). Sådana känslor har ingen tydlig maktpotential. Jag menar dock att det strategiska bruket av känslor skall kopplas till det faktum att det *finns* kvinnor i branschen. Runorna strävar efter att understryka en hierarki och särskillnad mellan (aktiva och arga) män och (passiva och vänliga) kvinnor. Denna hierarki och särskillnad skapas och upprätthålls i det reella arbetet, bl.a. med hjälp av känslustrategier, där männen utifrån sin hierarkiska överordning har betydligt större spelutrymme än kvinnorna (Hirdman 1988:51 ff.).

Den vetenskaplige forskaren framställs i runorna som solitären som är ett med sin forskning. Hans hela livsdrama utspelas på arbetsplatsen. Det liv som levs utanför arbetet – och där kvinnan av hävd finns – nämns ytterst sällan, om alls. I arbetet finns dock kvinnor fysiskt närvarande, men de görs osynliga genom att mannen med hjälp av olika tekniker drar uppmärksamheten till sig. Det strategiska bruket av känslor är en sådan teknik, som gör att kvinnans närvaro förnekas och att hon inte ”märks” eller förpassas till marginalen. Genom att kvinnan förnekas en plats på arbetet och istället ges en plats i hemmet kan hon inte konkurrera med mannen. Därför är hon inte arg på jobbet (jfr Lilja 2000:195) och därför befinner sig den (arge) mannen inte i hemmet. Känslorna skapar åtskillnad och hierarkisk ordning mellan könen (Hirdman 1988:51).

Vidare menar jag att känslorna också skall förstås utifrån idén om det kritiska förhållningssättet, som ett slags garanti för soliditet och seriositet hos forskarna

(Lilja 2009b). Att vara butter och otillgänglig blir en garant för att man sätter forskningen i fokus. En god forskare är inte – som kvinnor – servil och fördragsam om forskningen hotas av det. Den ilskne, buttre, tillbakadragne forskaren signalerar att han håller på med någonting viktigt och inte vill bli distraherad eller avbruten i det. Med sitt dåliga humör visar han var gränsen mellan viktigt och oviktigt går. Eller som Geijer uttrycker det i sitt avskedstal: ”Kanske har jag stundom varit för snar att tillsluta mitt jårta, mitt öra, min dörr för önskemål, klagomål, talträngda synpunkter på någon ... personlig fråga” (Geijer 1939:22).

Möjligen skall det strategiska bruket av känslor också förstås utifrån att den verksamhet som bedrivs i mitt exempel (humaniora, arkiv) innehar en ekonomiskt eftersatt och samhälleligt dominerad position (Bourdieu 1992:1:132). Det är problematiskt att legitimera antikvarisk verksamhet gentemot exempelvis cancer- eller atomforskning och svår konkurrens om medel och positioner även inom det egna fältet. Känslorna används därför för att markera betydelsen av ett arbete som inte till fullo erkänns av samhället. Den vetenskaplige forskaren kan endast svårligen påverka anslagstilldelningen till sin verksamhet utan måste konkurrera med andra om pengar och tillgång på tjänster. Geijer uttrycker det tydligt i sitt tal. ”Myndigheterna kunna ställa sig oförstående, trots all bevisning. Efter att ha begärt ock fått minutiösa utredningar kunna de avgöra viktiga frågor helt summariskt, avsläende eller kompromissande på en höft” (Geijer 1939:23).

Kanske kan man därför tolka bruket av starka känslor som ett sätt att framstå som seriös. Ständigt på kollisionskurs med myndigheter och njugga bidragsgivare använder forskaren känslorna för att skapa trovärdighet för sitt yrke. Det strategiska bruket av känslor blir alltså ett sätt att ge verksamheten tyngd och betydelse. Ty den möts inte alltid med vederbörlig respekt ens inom det egna vetenskapliga fältet.

”Mer nedslående ... kan det vara, när man hos enskilda ock hos lägre instanser, även vetenskapliga möter en oväntad brist på förståelse ... Ibland åtminstone kan man hoppas på respekt ock sympati för allvarligt arbete, fast det kan vara lite svårt att göra det fullt begripligt, att detta är ett behövt arbete ... att det var fråga om värkligt arbete, hårt arbete, ägnat åt allvarliga ting.” (Geijer 1939:24)

Genom att vara öppet ilsknen och leva ut känslor eller genom att iaktta sårad undandragenhet och vara ovillig att delta, söker forskaren med hjälp av känslor legitimera och bekräfta sin yrkesroll utifrån en dominerad position och utifrån ett fält där kvinnor är konkurrenter. Känslorna används strategiskt för att kontrollera och förpassa kvinnor till marginalen och ge männen ensamt tolkningsföreträde. Det sker utifrån en förståelse av att viktiga verksamheter i samhället är manligt dominerade och definierade. Känslorna används också för att inför en oförstående omvärld visa på betydelsen av det arbete

man utträttar i vetenskapens namn och få omvärlden att ge verksamheten det erkännande den förtjänar, dvs att uppvärdera det kulturella kapital som investerats i och som genereras via striderna som pågår inom branschen (Bourdieu 1992:1:133).

MED MÅTTFULLHETEN SOM LEDSTJÄRNA – MANNEN I NÄRINGSLIVET

“När en individ framträder inför andra människor kommer han att ha många motiv för att försöka kontrollera de intryck som de får av situationen. Erving Goffman.” (1995:22)

Den vetenskaplige forskaren, vars verksamhet bedrivs inom en samhälleligt dominerad position, anser sig nödsakad att kämpa för att få omvärlden att erkänna betydelsen av hans arbete. Bland annat gör han det genom att strategiskt använda känslor som ilska och bitterhet. Mannen i näringslivet däremot, vars verksamhet sker utifrån en dominerande position, behöver inte hävda betydelsen av sin verksamhet på det sättet. Hans arbete, som patron på järnbruket, verkställande direktör i industrin eller styrelseordförande i det börsnoterade företaget, har en självklar och framskjuten statusfylld plats i samhället (Göransson 2006:325 ff.). Den dominerande positionen medför att mannen beskrivs utifrån helt andra premisser än dem som gäller för forskaren.

Om forskaren framställs som en solitär och som ett med sin vetenskap karakteriseras mannen i näringslivet i runorna som en unik individ, ett subjekt. Han beskrivs både som yrkesman och privatperson och framstår å ena sidan som en omdömesgill, kraftfull och beslutsam ledare, å andra sidan som en hemkär, humoristisk och vänsäll make och vän. Han beskrivs alltid i relation till arbetsliv och hemliv/fritid. I arbetet är han tyngd av hårda prövningar och närmast ändlöst ansvar, han har ett högt arbetstempo och ständigt riskfyllda utmaningar på sin agenda. I hemmet däremot finner han en välbehövlig replikpunkt. Där kan han i familjens sköte finna ro, vila och avkoppling. Där har han en förstående och kärleksfull hustru som ordnat med en rekreativ tillvaro som hjälper honom att klara sitt tunga samhällsansvar (Lilja 2008a).

Arbetet och hemmet är dock inte motsatser men komplementära storheter. De är integrerade samtidigt som de representerar olika arenor, vilka kräver skilda kompetenser. Arbetslivet kräver en bask ledare, hemlivet en lättsam far och make (D 37:92, D 24:38). När mannen i runorna därför beskrivs som sträv och otillgänglig hör detta alltså alltid till arbetet och det offentliga, där dessa ”hårda” egenskaper signalerar soliditet och seriositet. Men eftersom näringslivsmannen i motsats till forskaren innehar en av samhället erkänd, dominerande position, tillåts han också vara ”mjuk” utan att för den skull förlora i seriositet (jfr Bourdieu

1992:1:131 ff., Goffman 1995:110 ff.). Det sträva eller kärva framställs därför som en yta. Under den ytan visar sig näringslivsmannen vara en både vänlig, gladlynt och varmhjärtad make, far, vän och sällsapsbroder.

I näringslivsmannens värld, såsom den framstår i runorna, är kvinnor inte medtävlare i arbetet. Kvinnor befinner sig vanligen i hemmet eller åtminstone inom helt andra branscher. De framstår därför aldrig som konkurrenter vars närvaro männen måste förhålla sig till. Det medför att männen inte, såsom forskarna, måste hävda sitt tolkningsföreträde i arbetsvardagen. Där har de nämligen en grundmurad och hegemonisk position. Detta medför i sin tur även att de inte förlorar positioner genom att betona sin tillhörighet till hemmet. Tvärtom, genom att uppvärdera hemmet som replikpunkt understryks deras arbetes betydelse och status.

Mannen har således kompetens att strategiskt använda känslor utifrån en komplementär förståelse av tillvaron. Han kan växla mellan olika känsleregister beroende på om han befinner sig på sitt kontor, i sin yrkesroll, i sitt hem eller i vänkretsen utanför arbetet. Men, och det är ett viktigt men, det är ingalunda en enkel fråga om anpassning till endast två storheter: offentlighet och intimsfär. Det är betydligt mer komplicerat och subtilt än så. I runorna görs nämligen skillnad på nivåer inom sfärerna. Männens strategiska bruk av känslor är t.ex. direkt kopplat till hur bekanta och intima de är med andra människor i och utanför arbetet.

“För dem som mera tillfälligt träffade Gunnar Edstrand kunde han kanske förefalla en smula kärvtill sättet men de närmare vännerna, som alltid kallade honom ”Keller” blevo snart medvetna om den stora fond av humor och mänsklig värme som utmärkte honom.” (D 33 s. 9)

Ofta är kretsen av dem som får tillgång till näringslivsmannens av ytan dolda känslor mycket begränsad. Endast de allra mest intima av vännerna får ta del av männens innersta känslor. Runornas beskrivningar signalerar alltså att det finns flera intimitetsnivåer och att det framstår som särskilt exklusivt att tillhöra den allra innersta kretsen kring en viktig person.

“Hans tillbakadragna sätt gjorde, att av hans många vänner endast få kommo honom riktigt nära och kunde få blicka in i hans varma själ.” (D 16 s. 409)

“Även i den närmaste vänkretsen kunde Otto Hallström verka tystlåten och något butter, men så öppnade han sig och lyste då ikapp med sin uppdrivna berättarkonst.” (D 8 s. 54)

Levnadstecknaren – som i mitt material alltid är en social jämlike – visar naturligtvis också sin egen betydenhet genom att antyda eller understryka att han vet hur den döde var privat under ”ytan”. Hans ambition är att framhålla sin nära relation till den avlidne och därmed säkra sin position i fältet (jfr Bourdieu 1992:2:55 ff., Goffman 1995:118).

Näringslivets man har per definition en ekonomisk och social maktposition som tillhörig en samhälleligt erkänd elit i ett dominerande fält (Göransson 2006:325). I runorna framställs han gärna som måttfull, anspråkslös och ointresserad av att lysa med eller framhäva sig själv. Måttfullheten betonas särskilt i krisartade situationer, då han uppträder som en både sansad och smidig ledare. Han förstår alltså att väl och balanserat nyttja sin makt och position för att den verksamhet han bedriver skall kunna dra fördelar därav (allt enligt mottot ”För mycket och för litet skämmer allt”). Måttfullheten framställs som en viktig resurs i hans samhällsnyttiga verksamhet och som ett tecken på seriositet i en bransch där mycket pengar och betydelsefulla positioner står på spel (Lilja 2009a:27, 2009b).

”Hans gedigna och urbana personlighet ... hans lättillgänglighet gjorde samarbetet med honom även under de mest kritiska situationer både lätt och givande. Han tillhörde den sortens människor, som tack vare sitt klara intellekt och sin öppenhet både tog och gav skäl, vilket allt i förening resulterade i det goda arbetsresultat, som han kunde tillskriva sig och som klarast framgår av den utveckling hans företag genomgått under hans insiktsfulla ledning ... Ärelystnad och makt voro främmande för [Sven Lundberg], besinning och trofasthet hans adelsmärke.” (D 17 s. 499 ff.)

Liksom vetenskapsmannen använder näringslivets man känslorna strategiskt och utifrån maktaspekter. Med hjälp av känslor bevakas och upprätthålls gränsen mellan offentligt och privat och mellan sociala hierarkier. I det offentliga är mannen kärv, sträv, kritisk, sträng, barsk eller bister, men samtidigt måttfull, urban, balanserad och impulsmedveten. Det är ett mått på att han kan särskilja, att han vet vilken scen han för tillfället uppträder på och vilket slags rollprestation scenen kräver. En chef som förväntas vara kraftfull och beslutsam, djärv och framgångsrik måste också kunna vara seriös i exakt rätt mått och vid exakt rätt tillfälle (Goffman 1995:110 ff.).

Samtidigt betonar dock runorna männens dubbla tillhörighet. De är vid sidan av sitt ledarskap också fäder, makar, söner och vänner. I dessa roller visar sig kärvheten och den sträva ytan bara vara en mask. Bakom den döljs humor, godhet, värme, sällskaplighet, vekhet, hjälpsamhet och idealitet i olika mått. Ytan riktas mot främlingarna – affärsbekanta och förhandlingspartner i yrkeslivet – den ”äkta” känslan mot familjen och vännerna och blir ett sätt att skilja mellan det professionella och det privata. Under ytan finns det mänskliga och den som lockar fram det är alltid någon som står personen nära. Att kunna och att tillåtas se bakom ytan är ett sätt att beskriva den egna närheten till potentaten. Ju trängre krets som tillåts ta del av det goda och veka ju större man som skildras. Där är den tystlätne, tillbakadragne och reserverade mannen det mest exklusiva och förfinade. Han visar sina äkta känslor endast för de allra mest intima för en ytterst

exklusiv skara på kanske bara en handfull personer och detta endast i mycket speciella situationer(a.a.:118).

”Den som skriver dessa rader var mycket god vän med Ivar Sjöström ... Vid närmare bekantskap befanns Ivar Sjöström vara en glad sällskapsbroder.” (D 28:10)

Till skillnad från den ilske forskaren, som gärna expressivt lever ut sina känslor, hyllar och iakttar näringslivets man en behärskad måttfullhet. Han brusar inte upp och skäller ut sina anställda eller kolleger, han drar sig heller inte undan på sitt kontor och surar om han inte får som han vill. I stället använder han känslorna strategiskt och behåller lugnet för att därmed behålla kontrollen och övertaget, också i extremt svåra situationer.

”Vid Enso fick Bywall göra samma erfarenhet som de flesta utländska ingenjörer i Finland. Arbetarna tyckte nämligen icke om den av honom fordrade arbetstakten och ordningen och på sin första nyårsafton i Enso blev han därför uppvaktad av en med litrar och knivar beväpnad deputation. Tack vare sitt lugn och vad han lärt av ingenjör Jacobi om behandling av folk i flock, avlöpte det hela utan blodsutgjutelse. Ett par dagar senare avskedade Bywall sex av de värsta bråkstackarna.” (D 14:292)

En granskning av dödsrunorna visar att känslor även hos näringslivets män aktivt används i arbetet. Männerna hyllar måttfullheten som princip och praktiserar en väl utvecklad impulskontroll. De ideala ledarna avslöjar inte sina innersta känslor annat än i utvalda exklusiva kretsar bestående av familjemedlemmar, släktingar och nära vänner. De uppträder i sitt arbetsliv bakom en yta som hjälper dem att skapa och upprätthålla respektabilitet och seriositet. Utanför arbetet låter de i större eller mindre grad de känslor som döljs av ytan komma fram. Härvidlag görs dock skillnad på inför vem de visar dessa känslor. Riktigt betydelsefulla män markerar sin exklusivitet genom att avslöja sitt rätta jag för endast en ytterst intim krets av personer. Denna intima krets kan räkna sig som särskilt utvald av och närstående de män som skildras i runorna.

Sammanfattningsvis visar min studie av runor över manliga forskare och män i näringslivet att de maskuliniteter som där beskrivs handlar väldigt mycket om känslor, om att visa (starka) känslor eller om att undertrycka dem för att i förlängningen uppnå strategisk-manipulativa effekter. Forskaren, som företräder ett dominerat fält, använder känslor för att hävda sin betydenhet i konkurrens med kvinnor i branschen och för att understryka och förtydliga sin verksamhets samhällsnytta. Näringslivsmannen, som företräder ett dominerande fält, använder känslorna för att markera gränser mellan privata och offentliga nivåer och för att visa på sin plats i fältet och det slags sociala kapital han innehar där. I ingetdera av fallen tycks det dock finnas någon ”inlärdd rädsla för att låta ... känslor komma till uttryck”.

REFERENSER

- Anonym, 1923. Torsten Ericsson.
- Berg, Gösta, 1937. Anna och Ivar Arwidsson. *Fataburen*. Stockholm.
- Bourdieu, Pierre, 1992:1. *Kultur och kritik*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre, 1992:2. *Texter om de intellektuella*. Stockholm: Stehag.
- Celander, Hilding, 1944. Herman Geijer. Några minnesord. *Folkminnen och folktankar* 31:1. Göteborg.
- D = *Dödsrunor/Minnesrunor 1–40*. 1926–2004. Stockholm: Sancte Örjens gille.
- Eriksson, Manne 1944. Undersökning av svenska dialekter och folkminnen 1938–40. Svenska landsmål och svenskt folkliv 1944. Uppsala.
- Eriksson, Manne 1970. D. O. Zetterholm 1905–1969. Ett minnesord. *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 1969. Uppsala.
- Festin, Eric 1939. Herman Geijer och Landsmålsarkivet i Uppsala. *Meddelanden från Landsmålsarkivet i Uppsala* 2. Uppsala.
- Foucault, Michel 1980. *Sexualitetens historia* I. Stockholm: Gidlund.
- Geijer, Herman 1939. Herman Geijer och Landsmålsarkivet i Uppsala. *Meddelanden från Landsmålsarkivet i Uppsala* 2. Uppsala.
- Gjerdman, Olof 1923. Torsten Ericsson. *UNT* 1923-02-17.
- GFG 1923: Torsten Ericsson. *Tidningen Upsala* 1923-02-16.
- Goffman, Erving 1995. *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Göransson, Anita 2006. Näringslivseliten. Göransson, Anita (red.), *Maktens kön*. Nora: Nya Doxa.
- Hirdman, Yvonne 1988. Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3.
- Lilja, Agneta 1999. "Ein Mädchen für alles". Ella Odstedt, kvinna och forskare. Svenska landsmål och svenskt folkliv 1998. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet
- Lilja, Agneta 2000. Tillbakadragna kvinnor och banbrytande män. Om könsordningen inom vetenskapen. Elmevik, Lennart (red.) *Dialekter och folkminnen. Hyllningskrift till Maj Reinhammar den 17 maj 2000*. Uppsala.
- Lilja, Agneta 2008a. I ett sällsport lyckligt äktenskap förenad med – hustrur i dödsrunor över näringslivets män. Meurling, Birgitta & Pripp, Oscar (red.), *Dåtiden i samtiden mot framtiden. Ett temanummer om kulturell ordning, makt och kön tillägnat Inger Lövkrona. Nätverket. Kulturforskning i Uppsala*, 15:2008. Uppsala. <http://publications.uu.se/journals/1651-0593/natverket.htm>
- Lilja, Agneta 2008b. "Så har åter en kär stämman tystnat" – dödsrunor över män i näringsliv och akademi. *Årsboken Uppland* 2008. Uppsala.
- Lilja, Agneta 2009a. Ingenjörer och industriledare – dödsrunor över män i näringslivet. *Företagsminnen. Tidskrift från Centrum för näringslivshistoria*. No 3 2009. Stockholm.
- Lilja, Agneta 2009b. "Han var en arbetsmänniska som få, men han var lika utpräglat en den livsbejakande glädjens man" – dödsrunor över män i näringslivet. (under tryckning 2010).

FÖRFATTARE

Agneta Lilja är fil. dr och lektor i etnologi vid Södertörns högskola.